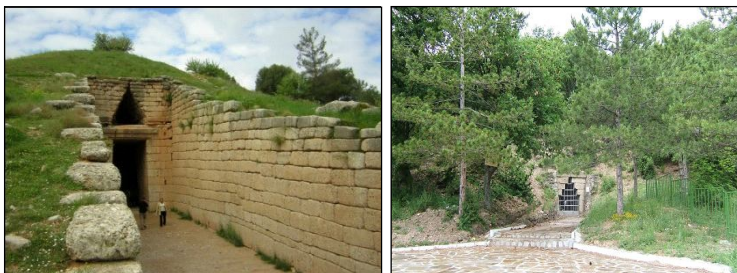

МИКЕНА И ТРАКИЯ: КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИ КОНТИНЮИТЕТ (XV–VI В. ПР. ХР.)

Мая Иванова

Второто хил. пр.Хр. и особено втората му половина (късната бронзова епоха) е един изключително динамичен период в развитието на племената и народите, които населяват районите на Средния и Долен Дунав, Балканския полуостров и Източното Средиземноморие (Бонев 2003: 11). Последвалата ранножелязна епоха представя финалните етапи на изключително динамичните промени, същината на които не може да бъде разбрана, без познаването на тяхното начало в бронзовата епоха. Настоящата работа представлява един опит за изясняване на културните връзки между Тракия и Егейския свят (Микена), през този период от време, благодарение на които се опитвам да докажа и културно-историческия континуитет – този, който траките отразяват най-добре в своята материална и духовна култура. За да се направи една по-пълна и отчетлива характеристика на културните връзки следва да бъдат поставени и основните задачи:

1. Хронологията и периодизацията на бронзовата и ранножелязната епоха;
2. Поява и същност на културните връзки;
3. Характеристика на археологическите паметници;
4. Проблемът за произхода на куполните гробници в Тракия.

Чрез анализирането на така поставени задачи смятам, че се очертават основните линии, а маркирани веднъж, те могат да отразят до някаква степен същността на целия културно-исторически процес.

Когато се говори за хронологически граници и периодизация на бронзовата епоха трябва да се има предвид, че поради нееднаквата проученост на отделните ѝ периоди се затруднява твърде много уточняването на посочените по-горе характеристики. Докато за нейното начало съществуват точни стратиграфски данни и радиовъглеродни датировки, то такива липсват за края ѝ (Панайотов 1976: 23). Въпреки неравностойно проучените обекти, съществуват определени култури на територията на България, които отразяват днешното състояние на проучванията (**Обр. 1**) (Панайотов, Вълчева 1989, 15). В крайна сметка горната хронологическа граница на бронзовата епоха се поставя към края на IV хил., а долната към края на XII в. пр.Хр. Друг съществено важен проблем се очертава и пред изясняването на периодизацията на тази епоха. Правени са много опити за създаване на една еталонна и общоприета периодизация, но като че ли най-приемлива за момента, съобразена с проучванията, е следната: ранен бронз (3100–3000 до 1900 г. пр.Хр.); среден бронз (1900 до 1600–1500 г. пр.Хр.); късен бронз (1600–1500 до 1200 г. пр.Хр.), (Панайотов 1975: 45).

По-същия начин стои и въпросът за периодизацията на ранножелязната епоха. Трябва да се отбележи изработената от М. Чичикова система, която може би е най-приемлива, тъй като чрез нея се постига необходимото съгласуване между средноевропейската и егейска линия: първа фаза от края на XII до IX в. пр.Хр.; втора VIII–VII в. пр.Хр.; и трета VI в. пр.Хр. (Гергова 1986: 12).

Бронзовата епоха започва с едни дълбоки и продължителни промени, които несъмнено оказват влияние и върху последвалата ранножелязна. На базата на тези изменения, в началото на I хил. пр.Хр., а и по-късно, Тракия се явява центърът, в който се съчетават едни взаимни културни влияния и активен обмен (**Обр. 2**)¹. По този начин, тази територия влиза в кръга на средиземноморските и малоазийски култури, както и в обсега на т.нар. микенска цивилизация (Павлов 2007: 51). Но какво всъщност кара ахейците в края на бронзовата епоха да установят контакти с т. нар. „варварска периферия“, която се намира на по-ниска степен на развитие? Отговорът на този въпрос се крие в основните суровини – мед и калай, които в Ахейска Гърция липсват (Бонев 1988: 65). По един или друг начин микенците, за да се снабдят с тази суровина, са принудени да влизат в преки

контакти със своите по-близки или по-далечни съседи. Неоспорим е фактът, че съществуват културни връзки между Ахейска Гърция и Тракия. В контекста на това разглеждам въпроса, как те се изразяват в предмети от материалната и духовна култура на траките и как намират своите късни реминисценции в онова, което днес наричаме тракийска култура. Интересът към античния бронз и в частност ранножелязната епоха от ареала на българските земи е събуден дълго време преди появата на пищните тракийски съкровища, които поставят въпроса за приноса на траките в културно развитие на Европейския югозток и на европейската цивилизация изобщо (Огненова-Маринова 1996: 278). Егейските влияния в тракийските земи се документират от няколко различни по характер паметници. Анализирайки някои от тях, се опитвам да открия основни показатели, които доказват културни връзки между Микена и Тракия и респективно евентуален континюитет.

На първо място се спирам на въоръжението, тъй като през бронзовата епоха и особено през нейната последна фаза, войната започва все по-често да се превръща в постоянен спътник в живота на траките (Буюклиев 1995: 15). През ранножелязната епоха продължава използването на бронзови оръжия, тъй като смяната на бронз с желязо представлява един бавен и продължителен процес (Буюклиев 1995, 15). Опитвам се да направя характеристика на два типа оръжия: мечове и върхове на копия.

Мечовете се появяват в земите на траките в началото на последния период на бронзовата епоха, т.е. (XVI–XV в. пр.Хр.) (Буюклиев 1995: 4), като най-характерни са т. нар. мечове-рапири (**Обр. 3**). Въпросът, който възниква, е дали това са местни изделия, правени под южно влияние или са внос от микенските центрове (Бонев 2003: 96). Повечето от изследователите са на мнението, че това са едни местни изделия. И наистина, това е твърде логично, ако се има в предвид фактът, че най-ранните рапири в Микена са известни още от епохата на шахтовите гробници, докато тези от долнодунавските земи са значително по-късни (Бонев 2003: 97). Не е изключено този тип оръжия да бъдат и внос. Това се потвърждава от факта, че при с. Шалаclare, Панагюрско е открит бронзов меч, който има всички отличителни белези на микенските и е напълно сходен с екземплярите от шахтовите гробници в Микена (Филов 1920: 54). Друг меч, отново

от микенски тип, е открит и край с. Павелско в Централните Родопи (Вълчанова 1995: 154). Изводът, до който достигам е, че най-вероятно съществува както наличието на внос, така и на местно производство. Явно в момента, в който в Тракия започва постепенното консолидиране на различните племенни съюзи, местното производство все по-силно започва да се налага и утвърждава, като отвън вносът постепенно намалява. От тези движими паметници става ясно, че културата на траките още в началото на своето зараждане е повлияна от тази на микенците. Това се потвърждава и от останалите археологически паметници, които предстои да се разгледат в настоящото изследване.

При следващия тип оръжия – върхове на копия (**Обр. 4**), съществува същият спорен въпрос, както и за мечовете-рапири. Местно производство ли са или внос? Като цяло тези върхове на копия са характерни за Егейския свят и Близкия изток и съответно съвсем чужди за Европа, що се касае до формата на втулките им (Бонев 2003: 97). Тук оставам на същото мнение, което изказах за предишния тип мечове. Интересно е да се отбележи, че предметите от въоръжението на траките са споменати от Омир, в 10-та песен на Илиадата, като сходни или еднакви с тези на ахейците (Кацаров 2001: 41). Тракийските съюзници на троянците идват, както се изразява Омир, с цялото великолепие на бронзовото си оръжие и са равни по блясък и слава на съюзници и противници (Фол 2003, 8). Точно Илиадата е изворът, от който може да извлечем най-много информация за взаимните контакти на Микена и тракийските земи (Бонев 1983а: 31). И те са факт. Доколко обаче повлияват в по-нататъшното развитие на тракийската култура, тепърва предстои да се разбере.

Следващата група археологически паметници, на които се спирам, са тези, свързани с даден култ. В случая се визира двойната брадва или т.нар. лабрис (**Обр. 5**). Несъмнено лабрисът е емблемата на цар Минос. По този начин се свързва с остров Крит и дворецът в Кносос (Баро, Биго 2006: 31). Още Артър Еванс подчертвя наличието на специални светилища на остров Крит, посветени на двойната брадва (Бонев 1988: 65). Този предмет е почитан в Егейския свят чрез две функции: като жертвен дар и като обект на даден култ (Бонев 2003: 98). Не подлежи на съмнение фактът, че по пътя на взаимните контакти и влияния, този божествен атрибут, ако може да бъде така наречен, прониква в Тракия, като до голяма степен успява

да запази и тук своите функции. На територията на Балканска Тракия лабрисът, тъждествен на крито-микенския, е засвидетелстван към края на бронзовата епоха, т.е. в началото на I хил. пр.Хр., в с. Семничево, Пазарджишко (Гачева 2005: 226). Тази двойна брадва с малките си размери, изтъпените остриета и миниатюрен отвор за дръжка не може да не е използвана като символ на власт и на култ (Китов 1979: 16). Тя повтаря формите на микенските секири, което е още едно потвърждение за близостта в културно отношение на Тракия с Микена (Китов 1979: 16). Силните и непрекъснати контакти между Егейския свят и Тракия, поне до VII в. пр.Хр., довеждат до създаването на един синкретичен тип брадви, които стават типични както за Югоизточна Европа, така и за Северозападна Мала Азия (Порожанов 1998: 164).

Да обърнем поглед към изкуството, към торевтиката. За изкуството по нашите земи може да се говори още от епохата на неолита, но за истинско тракийско изкуство може да стане дума едва от времето на къснобронзовата епоха, когато вече има истинска тракийска култура (Гачева 1997, 41). Най-представителен пример в това отношение е Вълчитрънското съкровище, открито край с. Вълчитрън, Плевенско и датирано около 1300 г. пр.Хр. (**Обр. 6**) (Бонев 1983б, 44). То съдържа 13 златни предмета с общо тегло 12,5 кг. от самородно злато 23,5 карата (Китов, Агре 2002: 342). В литературата е прието, че тези предмети са с култово предназначение (принадлежат на върховния владетел, който чрез тях изпълнява своите първожречески функции) (Фол 2003: 7). Интересен е фактът, че се среща един съд, който намира преки аналогии с микенските, което навежда С. Vulpe на извода, че нашето съкровище е произведение на микенското златарство (Миков 1955: 25). Във връзка с това трябва да се отбележи, че се среща и т.нар. украса „огънатата лента”, позната още от времето на каменно-медната епоха и широко използвана в микенския свят (Китов, Агре 2002: 345). Като едно допълнение може да се каже още, че композициите от злато, сребро и бронз, които се наблюдават при съдовете от това съкровище, не се срещат никъде другада освен в Микена (Бонев 1974: 11). Непременно трябва да се спомене и колективната находка от Бородино, която намира преки аналогии от една страна с предметите от Вълчитрънското съкровище и от друга с предмети от Микена. Въз основа на тези и други показа-

тели, Ал. Бонев условно приема, че във втората половина на II хил. пр.Хр. постепенно се създава и консолидира един общ културен хоризонт, наречен Микена – Вълчитрън – Бородино (Бонев 1990: 15). При някои от съдовете на Вълчитрънското съкровище обаче се забелязват и едни чужди за микенския свят орнаменти, които най-вероятно се внасят от други територии или пък представляват местна иновация в културата на тракийския народ. Проблематиката, която поставя съкровището е пряко свързана с проблемите на формирането и развитието на тракийския етнос и култура в края на II хил. пр.Хр. (Ганева 2001: 76). Според това твърдение, то представлява един синкретичен израз, който подсказва, че траките наистина съумяват да извлекат най-същественото от различните култури, с които си взаимодействат, като внасят и свои елементи. Така постигат една изящна, неповторима за времето си култура.

Силното влияние на критско-микенската култура в Тракия събужда интереса на редица изследователи, които се стремят да дадат отговори на ред въпроси. Един от тях е и този, свързан с произхода на куполните гробници в Тракия. Тези гробни съоразения, наричани още толоси, са познати най-рано на остров Крит от III хил. пр.Хр. Най-известните паметници са от Микенска Гърция (XV–XIII в. пр.Хр.), а най-прочута е т. нар. Съкровищница на Атрей, датирана в XIII в. пр.Хр. (**Обр. 7**) (Кузманов 1998: 58). Съпоставени с микенските гробници, тракийските са сравнително по-малки като размери и заедно със скитските са и най-късни (Кузманов 1998: 58). Това са може би единствените и на пръв поглед най-отличителни разлики (**Обр. 8**). В литературата се приема, че гробниците в Тракия се строят предимно в един много тесен отрязък от време V–III в. пр.Хр. (Базайтова 2001: 111). Въпреки данните от археологическите проучвания, не може да се твърди със сигурност, че те са строени единствено през този период от време. Това, че все още не са разкопани надгробни могили с куполни гробници в тях от по-ранна епоха, не е аргумент, който доказва тяхното късно появяване в завършен вид (Русева 2002: 52). Всички гробници досега са датирани главно въз основа на инвентара, намиран в тях и принадлежащ вероятно на последното по време погребение (Русева 2002: 52). Забелязаните архитектурно-строителни преправки са втория фактор, който подсказва съществуването на няколко етапа на строителство, но дори и

ако не се забележат или просто липсват такива преправки, това не означава, че гробницата не е използвана повече от един път (Русева 2002: 52). Постепенно се пораждат и други въпроси. След откриването на първата тракийска гробница в българските земи – гробницата край с. Розовец, Пловдивско и разбира се последвалите открити гробници (**Обр. 9**), най-голяма дискусия се води около това, дали тези паметници са взаимствани отвън или се развиват на местна почва като продължение на мегалитната архитектура на долмените и скалните гробници (**Обр. 10**). Б. Филов, базирайки се на откритите две куполни гробници в Мезек и Вълчипол, датирани в IV в. пр.Хр., се опитва да докаже, че те произхождат от микенските, като представляват едни от най-късните техни представители (Филов 1920: 45). Тезата за съхраненото влияние на Микена в Тракия се поддържа и от Л. Огненова-Маринова, която смята, че в Тракия може да се говори за наличието на микенски приживелици, видими не само в строежа на гробниците, а и в погребалните обичаи и археологическите находки (Миков 1955: 18). От своя страна, В. Миков поддържа тезата за генетическата връзка между скалните гробници, долмените и куполните гробници (Миков 1955: 18). Според мен, микенската култура оказва своето влияние върху куполните гробници в Тракия. Вярно е, че съществуват близо 1000 години разлика между микенските и тракийските гробници, но като че ли това не може да бъде една особена пречка, траките да пренасат идеята т. е. развитието на гробниците да е независимо, но идеята да е зародена, в микенската култура (Русева 2000: 26). Колкото до въпроса за естественото развитие на гробничната архитектура у нас, т. е. за това, че куполните гробници са продължение на по-ранните от тях долмени и скални гробници, поставям един друг въпрос. Дали този вид гробни съоръжения с хронологически обхват (XI–VI в. пр.Хр.), не носи от своя страна определени елементи от културата на микенците? Най-вероятно цялата тази строителна традиция в Тракия е повлияна малко или много от микенската култура, като в процеса на своето развитие търпи известни промени, свързани с изискванията и развитието на тракийското общество и най-вече с тези на Одриското царство

В заключение може да се каже, че през късната бронзова епоха вътрешната еволюция на историко-географския комплекс в Юго-източна Европа не е териториално изолиран, обвързан е с егейския и

по-точно с онзи свят, който се нарича в науката „микенско койне“ (общност), (Фол 1981: 43). Благодарение на археологическите паметници, научаваме от една страна за взаимоотношенията между Тракия и Микена и от друга за евентуалният културен континуитет между тях. В пряка връзка с това трябва да се отбележи, че от двете страни на Стара планина се изработват предмети (бронзови мечове, върхове на копия и др.), които намират преки аналогии само сред предметите от материалната култура на микенската общност (Катинчаров 1975: 13). Тракийското изкуство, особено в областта на архитектурата и торевтиката, също представлява един пряк резултат от тези връзки (Китов 2002: 201). Определено може да говорим за една приемственост в културата на траките, която продължава да носи белезите на микенската общност и през първата половина на I хил. пр.Хр. (Фол 1995: 28). Тракийската, уникална по рода си и синкретична по своя замисъл, култура е завещана в наследство на днешните балкански народи и в частност на българските земи (**Обр. 11**), като всичко казано и премълчано достига до нас чрез културно-историческите ценности.

БЕЛЕЖКИ

¹ При някои от изображенията липсва цитат, защото са извлечени от интернет.

БИБЛИОГРАФИЯ

Базайтова, 2001: Р. Базайтова. Проблеми при проучването на архитектурата на тракийските гробници. - *Seminarium Trasicum*, 5, 2001, 101/111.

Баро, Биго, 2006: Ж. К. Баро, Г. Биго. История на света от праисторически времена до наши дни. София, 2008.

Бонев, 1977: Ал. Бонев. Състояния на проучванията на златното съкровище от Вълчитрън. – *Археология*, 1977, 4, 11–19.

Бонев, 1983а: Ал. Бонев. Тракийските земи и формирането на Троя VI и Троя VII. – *Векове*, 1983, 2, 22–31.

Бонев, 1983б: Ал. Бонев. Някои проблеми на Вълчитрънското съкровище. – *Археология*, 1983, 1–2, 44–50.

Бонев, 1988: Ал. Бонев. Тракия и егейският свят през втората половина на II хилядолетие пр. н. е. (Разкопки и проучвания, 20). София, 1988.

Бонев, 1990: Ал. Бонев. Културният хоризонт Микена – Вълчитрън – Бородино. – Векове, 1990, 1, 5–16.

Бонев, 2003: Ал. Бонев. Ранна Тракия – формиране на тракийската култура – края на второто началото на първото хилядолетие пр.н.е. (Разкопки и проучвания, 31). София, 2003.

Буюклиев, 1995: Хр. Буюклиев. Нападателно въоръжение от Тракия. Въоръжението от Древна Тракия. Каталог на Регионалния исторически музей. Шумен, 1995, 3–14.

Вълчанова, 1999: Хр. Вълчанова. Някои черти на духовната и материална култура на тракийските племена от района на Централните Родопи. – Годишник на археологическия музей Пловдив, 9, 1999, 150–156.

Ганева, 2001: С. Ганева. Вълчитрънското съкровище - идеи и проблеми. – *Seminarium Thracicum*, 5, 2001, 69–76.

Гергова, 1986: Д. Гергова. Постижения и проблеми в проучванията на ранножелязната епоха в Тракия. – Археология, 1986, 3, 11–25.

Гочева, 1997: Зл. Гочева. Завещано от траките. Велико Търново, 1997.

Катинчаров, 1975: Р. Катинчаров. Проучвания на бронзовата епоха в България. – Археология, 1975, 2, 1–17.

Катинчаров, 1979: Р. Катинчаров. Културни връзки и взаимоотношения на Тракия и Крит през раннобронзовата епоха в България. – Векове, 1979, 1, 43–49.

Кацаров, 2001: Г. Кацаров. Тракия в Омировия епос. – В: Избрани съчинения, 1. София, 2001, 31–44.

Китов, 1979: Г. Китов. Тракийски символични секири и амулети с изображения на животни. – Археология, 1979, 2, 13–19.

Китов, Агре, 2002: Г. Китов, Д. Агре. Въведение в тракийската археология. София, 2002.

Кузманов, 1998: М. Кузманов. Тракийска и етруска гробнична архитектура – края на II и началото на I хил. пр.Хр. – *Seminarium Thracicum*, 3, 1998, 53–64.

Кузманов, 2001: М. Кузманов. Скалните ниши – семантика в средиземноморския контекст. – *Seminarium Thracicum*, 5, 2001, 113–118.

Миков, 1955: В. Миков. Произход на куполните гробници в Тракия. - Известия на археологическия институт, 18, 1955, 15–48.

Огненова-Маринова, 1996: Л. Огненова-Маринова. Обобщени наблюдения върху античния бронз от България. – В: *Tracia Antiqua*, 10. София, 1999, 278–308.

Павлов, 2007: Пл. Павлов. България – люлка на европейската цивилизация. София, 2007.

Панайотов, 1975: Ив. Панайотов. За хронологията и периодизацията на бронзовата епоха в българските земи. – Исторически преглед, 1975, 4, 24–46.

Панайотов, 1976: Ив. Панайотов. Тракия през бронзовата епоха. – Тракия, 1976, 3, 21–33.

Панайотов, Вълчева, 1989: Ив. Панайотов, Д. Вълчева. Археологически култури от къснобронзовата епоха в българските земи. – Векове, 1989, 1, 5–16.

Порожанов, 1998: К. Порожанов. Общество и държава у траките - средата на II и началото на I хил. пр.Хр. (в контекста на палеобалкано-западно-малозийската общност). – Studia Thracica, 6, 1998, 158–167.

Русева, 2000: М. Русева. Тракийска култова архитектура. Ямбол, 2000.

Русева, 2002: М. Русева. Тракийска гробнична архитектура в българските земи през V–III в. пр.н.е. Ямбол, 2002.

Тачева, 2005: М. Тачева. Лабрисът в емисиите на тракийските владетели. - В: Земи на България- люлка на тракийската култура, 2. София, 2005, 226–232.

Филов, 1920: Б. Филов. Трако - микенски отношения. – В: Сборник в чест на Ив. Шишманов. София, 1920, 40–53.

Фол, 1981: Ал. Фол. История на българските земи в древността, 1. София, 1981.

Фол, 1995: Ал. Фол. Тракийска култура – казано и премълчано. София, 1995.

Фол, 2003: В. Фол. Древна Тракия: мълчанието проговаря. София, 2003.

Интернет сайтове използвани, при илюстративния материал:

www.prosveta/istoria

www.oikumen-doklad.blogspot.com

www.archaeology.travelguide-bg.com

www.wikipedia.frgwiki

<http://images.google.bg>

www.otkrivam.comindex

www.burdenis93.hit.bgzasvilengrad.html

www.ludetini.blogspot.com

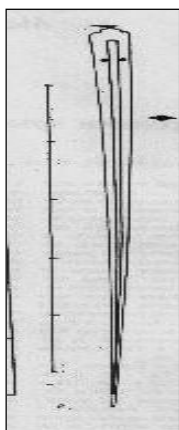
www.segabg.com

Северозападна България	Средна Северна България	Североизточна България	Южна България
Балей – Орсоя			Разкопаница VII – Асеновец
Балей Връв Ново село (селище, некропол) Кутово (некропол) Макреш (некропол) Арчар Орсоя (некропол) Долно Линево (некропол) Градешница (селище, некропол) Козлодуй (селище) Софрониево (некропол) Букьовци Крушовица Остров (некропол) Асеново	Табашка пещера Деветашка пещера Пещера Мореница, с.Муселиево Еменска пещера В. Търново (Царевец)	Новград Русе В. Левски (некропол) Дуранкулак Езерово Сава Цонево М. Преславец Ягнило (селище, некропол)	Огняново Маноле (Разкопаница) VII Д. Сахране (некропол) Асеновец Н. Загора М. Детелина Пловдив (Небет тепе)

Обр. 1. Къснобронзови култури от България (по Панайотов, Вълчева 1989).

Обр. 2. Тракия през I хил. пр.Хр.

Обр. 3. Графична възстановка на меч-рапира

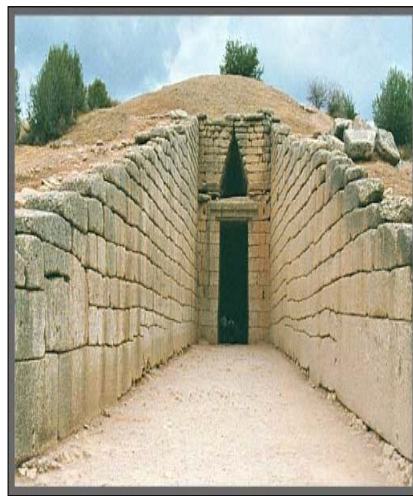
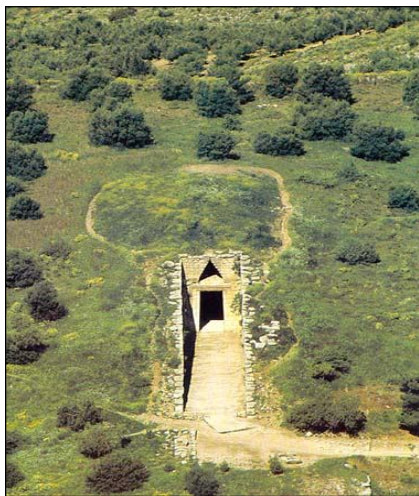
Обр. 4. Върхове на копия

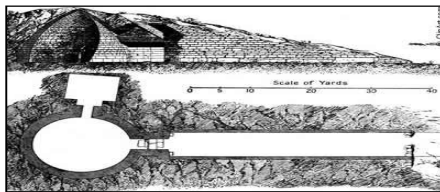
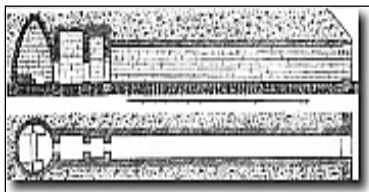
Обр. 5. Двойна бравда – лабрис

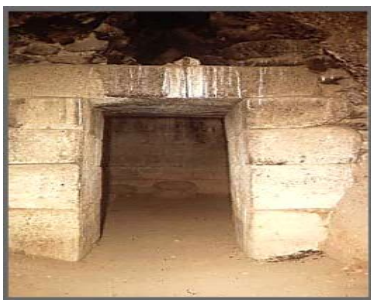
Обр. 6. Вълчитрънско съкровище

Обр. 7. Гробницата на Агрей (XIII в. пр. Хр.)

Mycenae: Diagram of the Tomb

1.

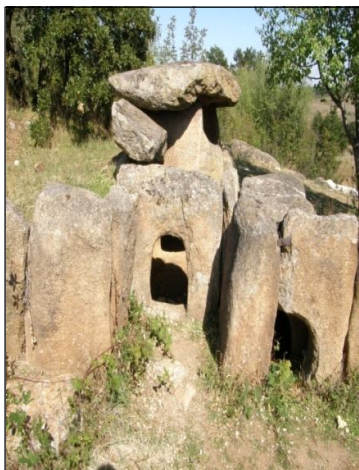

2.

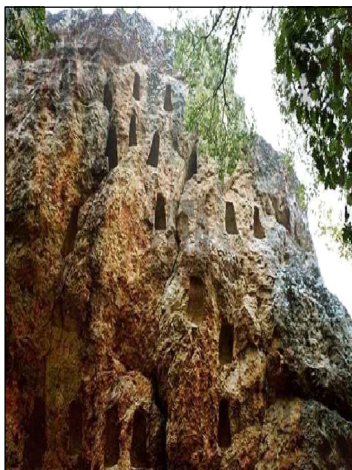
Обр. 8. План на гробницата на Атрей (1) и план на гробницата в Мезек (2)

Век пр.н.ера	Куполни гробници
V	с. Лясково, Смолянски окръг гр. Стрелча, Пазарджишки окръг с. Розовец, Пловдивски окръг с. Лиляче, Врачански окръг с. Долно Левски, Пазарджишки окръг
V-IV	гр. Белово, Пазарджишки окръг гр. Малко Търново, Бургаски окръг
IV	с. Марково, Пловдивски окръг могила 2, с. Копринка, Старозагорски окръг могила 3, с. Копринка, Старозагорски окръг могила „Мал-тепе”, с. Мезек, Хасковско могила „Курт-кале”, с. Мезек, Хасковско край гр. Лозенец, Турция могила С, гр. Лозенец, Турция могила 2, с. Янково, Шуменски окръг могила 1, с. Янково, Шуменски окръг
III	гр. Казанлък, Старозагорски окръг

Обр. 9. Хронологическо подреждане на тракийските куполни гробници според датировките им (по Русева 2002, таб. III)

1.

2.

Обр. 10. Долмен (1) и скални гробници (2) от Хасковски окръг

62

63

Обр. 11. Тракийско културно наследство в България (по Фол 2003)